

מבנהו הסוציולוגי של הישוב היהודי

ש. נ. אייזנשטדט

נבוא להגדיר את נקודת-המוצא הסוציולוגית של הישוב. לא נוכל איפוא להסתפק בהוראה על הרצון לבנות חברה יהודית עצמאית. כד בבד עם הדגשת העצמאות אנו רואים שהישוב בארץ מחויב, לפי עצם מתכנתו החברתית, להשיב תשובה חדשה על השאלה למהותה של חברה יהודית.

מכאן אנו למדים שאין לתפוס את הישוב תפיסה סטאטית. אין המציאות החברתית של הישוב מובנת מתוך סיכום נתונים המצויים בפועל. שהרי נתונים אלה עצמם מסתברים מתוך אותן נקודות-מוצא המחייבות את פיתוחה הדינאמי התדיר של המציאות החברתית לאורו של הרצון לחברה עצמאית ויהודית. תכונה זו הבדילה את הישוב היהודי מישוּב־הגירה אחרים. הרבה מארצות-ההגירה המודרניות נבנו מתוך הרצון לקימום כלכלי של המהגרים. התבססותם הכלכלית של המהגרים היתה קנה-מידה עיקרי להבנת המסכת החברתית של ישר בים אלה. המציאות החברתית והכלכלית של ישוב־הגירה רגילים אפשר היה לתפסה כשלי-מות בכל שלב ושלב של התפתחות. מציאות זו סיפקה, כביכול, את עצמה. מציאות זו אינה מספקת את עצמה בישוב היהודי בארץ־ישראל — בעטין של אותן נקודות-מוצא סוציולוגיות מיוחדות. נקודות-מוצא אלה הן שמביאות את המתח הדינאמי המודע בחייו החברתיים של הישוב. מתח זה אינו פועל־יוצא של הכוחות הפועלים בתוך המשטר הכלכלי. להיפך: הפעיל לות הכלכלית הענפה ורבת־התנועה געוזה באותו מתח חברתי פנימי.

אם נבוא לבדוק את חלוקתו החברתית של הישוב מבחינה זו, נוכל להצביע על שלוש שכבות עיקריות. השכבה הראשונה מורכבת בעיקרה מ"הישוב הישן" ומחלק ניכר מעדות המזרח. בין שני חלקים אלה — הבדלים רבים. הישוב הישן מסתגר באופן עקרוני בפני הישוב החדש, ואילו בעדות המזרח פועלת שאיפת התמוגות חוקה למדי, שכבה זו לא היתה שותפת לרצון היצירה החברתי שהונח ביסוד הישוב. שכבה זו עמדה בבידודה החברתי מיתר שכבות הישוב. המבנה החברתי המיוחד אשר עליו נשען

הקמת המדינה וזרימת העליה ההמונית הם שני תהליכים המשנים את דפוסי חיינו שינוי חותך. הבעיה אשר לפנינו היא יצירת מסכת-חיים חברתית ותרבותית משותפת לגלי העליה השונים ועיצוב התנאים להתמוגות שלמה. הבעיה חמורה יותר מלשעבר, כי העליה החדשה שונה מן העליות הקודמות אשר בנו את הישוב מכחינה חברתית ותרבותית. אך עד שנגיע לדון בתמורות שאנו עומדים לפנינו, מן הדין שנברר את מבנהו החברתי של הישוב, כפי שהיה עד לעליית ההמונים.

להבנת מבנהו החברתי של הישוב ראוי לפתוח באותה נקודת-מוצא סוציולוגית שקבעה במידה מכריעה את דרך התפתחותו.

נקודת-מוצא זו היא מטרותי הראשה של הישוב: להקים חברה יהודית חדשה ועצמאית. מטרה זו היא הכוח הדוחף אשר עיצב את דמות חייו של הישוב. חלק ניכר מן היהודים שבארץ הגיעו לכאן מתוך שלילת המציאות החברתית היהודית שבארצות גלותם. הרצון להתגבר על שלילה זו היה בו יסוד פרדופסאלי מבחינת המבנה החברתי. הוא נבע מתוך שלילה ניכרת, ולעתים אף גמורה, של הרבה דברים שנחשבו לאופייניים ביותר לחיים היהודיים בגולה, אך שלילה זו של ההויה היהודית המסורתית לא הופנתה כלפי היסוד היהודי כשלעצמו. אלא כלפי חלקיותו ופגיומותו של יסוד זה. הדגשתה של עצמאות החברה הנכספת באה מתוך שלילת החלקיות — וממילא חוסר העצמי-אות של החיים החברתיים היהודיים בגולה. אך רצון זה נתכוון במידה לא פחותה מזה ליצירה חדשה. הוא התפתח בימי התפוררותה של התרבות היהודית הדתית, אף ניוון מהתפוררות זו, והיה בהכרח רצון פעילות חברתית חילונית, אבטונומית בתודעתה העצמית. חילוניות זו ואבטונומיה זו של הפעילות החברתית הן שהבליטו ובטאו את יסוד החידוש. בדרך זו נוצר המצב הפרדוקסאלי, שהשאיפה לבנין חברה יהודית עצמאית, היינו חברה שיסודה היהודי יהיה שלם מבחינת תקפו והיקפו החברתי, התמוגגה עם שלילה גמורה כמעט של חלק ניכר מן היסודות היהודיים שבהויה הגלותית. אם

השמרנות וההסתגרות עמדה בתקפה בעיקר בדור ראשון והיא מתרופפת והולכת בדור השני, המתמזג לחלוטין בחיי הישוב. התמזגות זו פועלת בישוב במהירות גדולה יותר מבארצות הגירה אחרות, בגלל אותו מתח דינאמי ובגלל הכוננות העקרונית להתמזגות לאומית כוללת.

ב

מן הדין שנבחן עתה את התהליכים החברתיים העיקריים שבהם פעלה ופועלת אותה יצירה של חברה יהודית עצמאית. הבעיה היסודית היא, כמובן, בעיית ההתמזגות החברתית של העולים לסוגיהם. עובדה מכרעת כאן היא הנייטרליזאציה הגוברת של יחסים ונהגים חברתיים השאובים מארצות המוצא. אין פירוש של דבר שהעולים נטשו צורות התנהגות, שפת דיבור, מנהגי דירה, וכיו"ב, שהיו רגילים בהם בארצות מוצאם. בשרידיהם אנו נתקלים אפילו בהתישבות העובדת, שבתוכה מגיעים תהליכי נייטרליזאציה אלו לשיאם. פירוש הדבר שאין היחסים החברתיים, צורות ההתאגדות וההתחברות, השיתוף וההתנגדות, המכריעים מבחינת מבנהו החברתי של הישוב, מותנים על ידי אותם צורות ומנהגים השאובים מארצות המוצא. נייטרליזאציה זו יש לראותה כהליך דינאמי המקיף שכבות מתרחבות של הישוב, שהאינטנסיביות שלו גוברת משנה לשנה, ביחוד בדור הצעיר, בין אם נולד בארץ או מחוצה לה. תהליך זה גיתן להבחין בו יפה בתחומי-חיים עקרוניים:

א) בתחום החלוקה המקצועית והכלכלית של הישוב. קשה למצוא הסתגרות מקצועית של בני ארץ מסוימת. תהליך הגורמליזאציה המשקית העובר על היהודים בארץ נתקיים במידה בולטת על ידי שינוי מקצועותיהם ודרכי-עבודתם של העולים. שינוי זה חל על כל הנמנים עם השכבה השניה של הישוב, ואף חלק הגון מן השכבה השלישית. בלי הבדלים ניכרים לפי ארצות מוצא. הנייטרליזאציה של התורשה החברתית של ארצות המוצא בולטת בתחום הכלכלי והמקצועי אשר הוא אחת מאבני הפנה של יצירת החברה החדשה בארץ-ישראל. תהליך זה אינו חל על השכבה הראשונה של הישוב היהודי, היינו על הישוב הישן וחלק ניכר מעדות המזרח. שכבה זו שומרת על צביון כלכלי מיוחד, על מידת הסתגרות במקצועות מסוימים והתמזגותה הכלכלית היא קמעת קמעת. מעמדה הסוציולוגי של

הבידוד, התחיל מתפורר בלחץ המציאות החברתית והכלכלית החדשה. הסטאטיסטיקה מעידה על שיעור ניכר למדי של עזובה ופשיעה בקרב הנוער ביחוד מעדות המזרח. העיקר כאן אינו עצם ההתפוררות, שהרי התפוררות המבנה החברתי הישן אוסינית לרוב-רובו של הישוב. הדבר המפלה את גורלה החברתי של שכבה זו הוא — שאין התפוררות זו מלווה בהתמזגות חדשה מכוונת, כדוגמת שאר חלקי הישוב. המציאות החברתית החדשה והדינאמית של הישוב אולי היה בה כדי לפורר את ההסתגרות הפנימית של שכבה זו. אך מאחר שחסרה היתה נקודת-המוצא החברתית המשותפת, חסר היה ממילא הרקע הנוח להתמזגות מלאה עם הישוב. הישוב מצטער על אי-התמזגות זו ולהלכה יש כוננות להתמזגות — ביחוד מצד עדות המזרח (מה שאין כן מצד הישוב הישן), אלא שכוננות זו שלהלכה רחוקה עדיין מן המציאות החברתית החיה.

השכבה השניה, המכרעת מבחינת מבנהו הסוציולוגי של הישוב, היא השכבה אשר באה לארץ-ישראל, במידה מרובה, מתוך אותו רצון חידוש חברתי, בין אם רצון זה היה מודע לגמרי ובין אם נישא על ידי סביבה חברתית משפיעה (תנועת נוער, ארגוני התישבות וכיו"ב). שכבה זו מורכבת משלוש העליות הראשונות ומחלקים ניכרים מן העליה הרביעית והחמישית. בני שכבה זו הם אשר נתנו עיקר חילם להתישבות העובדת. שנתייחד לה, כאשר נראה, מקום מרכזי מבחינת המבנה הסוציולוגי של שכבה זו.

השכבה השלישית נצטרפה מן העולים אשר עלו לארץ-ישראל לא מתוך אותם מניעים של רצון, אלא במידה יתרה כפליטים אשר לא ייחסו לארץ הקליטה שלהם ערך מיוחד במינו לעומת ארצות קליטה אחרות. עלייתה של שכבה זו התחילה בראשית שנות העשרים, אך גברה, כמובן, לאחר השתלטות הנאצים. לגבי שכבה זו העליה לארץ לא נבדלה בעיקרה מתהליך הגירה רגיל. תהליך זה מלווה היה, כמובן, התפוררות מובהקת של צורות החיים הקודמים, גם אם אלה הוסיפו להתקיים כ"איים חברתיים" בדור המהגרים הראשון. בדור הראשון אתה מוצא הסתגלות התבוללות בצד הסתגרות ושמרנות חלקית. וזאת לזכור, שלגבי שכבה זו הפניסה לחיי הישוב היא בבחינת התבוללות ולא בבחינת התמזגות מדעת. הארץ היתה לה מלכתחילה כארץ-תגירה שיש להתבולל בתוכה בהכרח. מידת

בתוך מסגרת משק רכושני ועיר ובינוני. אף חלק מן הכפר היהודי — מחוץ להתישבות העור בדת — בנוי במתכונת זו. אלא שמתכונת כלי כליית זו חסרה במידה הגונה את הערכים החברתיים הכלכליים הקיימים כמעט בכל חברה רכושנית. הדגשה יתרה של ערכים כספיים ושל היוזמה הכלכלית לשם השגתם. מדידת ערכו של אדם לפי מעמדו הכלכלי — כל אלה קיימים, כמובן, גם בתוך הישוב היהודי. אלא שאין הם הלזו שבשדרה. קיומם בבחינת מוסדות חברתיים הוא קיום חלקי בלבד. אין הם שולטים במלוא רוחב החיים החברתיים של הישוב, ואולי מותר לומר שאין הם תופסים אלא מקום ממדרגה שניה. מצב זה מתחייב מתוך אותה הדגשה של הצדק והבטחון הסוציאלי המלווה את כל תהליכי ההתחדשות של החברה היהודית בארץ ישראל. עובדה זו מתבטאת קודם כל ובמיוחד במערכת מוסדותיה של תנועת הפועלים. תפקידים של מוסדות אלה אינו מצטמצם — מבחינת מקומם במערכת החברה — בשקדם על בטחון הסוציאלי ורמת חיון של ציבור הפועלים. הדאגה לרמת החיים והפיתוח הניכר של מוסדות חינוך כיום ותרבותיים יש בהם כדי לקצץ בחשיבותם של הערכים הכספיים הכלכליים כקניימיה מרכזיים בעיצוב היחסים החברתיים של הישוב. אך העובדה העיקרית העומדת לשטן על דרך השתלטותם של ערכים אלה אף בחברה העירונית היהודית היא בהדגש הרב של כל פעולה חברתית וכלכלית הקשורה במישרים בכיסוס עצמאותה של החברה היהודית. הכונה היא, כמובן, בראש ובראשונה ליתרון הערך הנודע להתישבות ולעבודה החקלאית, וכן להערכת כל פעולה כלכלית חלוצית המשרתת אותה עצמאות, אפילו אין עמה הנאה כספית מהירה וישירה. רבים מן המוסדות הכלכליים של צבור הפועלים מבוססים על מוזגה זו של הבטחת רמת-חיים הוגנת עם פעולה המשרתת את הכלל. מתוך כך יש בהם כדי לשמש מניעים הקובעים את הערכים החברתיים של הישוב.

בסיכומי של דבר אתה מוצא שלושה סולמות הערכה חברתיים עיקריים החותכים את היחסים החברתיים של הישוב. הסולם הראשון קשור מעיקרו ברעיון ההתישבות והעבודה החקלאית, ששאפת הצדק הסוציאלי מתמוגת בו עם רצון השירות הלאומי. הסולם השני מעביר למעשה את סולם ההערכה הראשון למציאות של החברה העירונית, לאמור, הוא מדגיש את

שכבה זו בכלל הישוב בא לידי ביטוי מלא בתחום החיים הכלכליים.

(ב) מוסדות וארגונים מדיניים. אף כאן אנו מוצאים אותו תהליך של התמוגות בלא להשגיח בארצות המוצא. אף כאן בולטת ההסתגרות היחסית של השכבה הראשונה ובמידת-מה אף של השלישית.

(ג) חינוך וארגוני נוער. החינוך היהודי בארץ-ישראל הוא אחד החידושים העיקריים של הישוב, מבחינת תכנון וצורתה. חשיבותה העקרונית של מערכת החינוך — שיש לכלול בה, מבחינה סוציולוגית, גם את תנועות הנוער למיניהן — היא בתפקיד הנחלת דפוסי החיים החדשים, גיבושם במעמד קבע של מסורת חברתית. הגם שתהליך זה של גיבוש המסורת החברתית החדשה עודו בראשיתו, הרי ברור שהיא אחת מנקודות המוקד העיקריות של ההתמוגות והיצירה החברתית בישוב. אכן הוא חוט השדרה של גיבוש זה, ואף של תהליך הגייטור-ליזאציה הנוכח. הזרמים הקיימים במערכת החינוך העברי אין להם דבר עם ארצות המוצא של העולים והרי הם מסמלים את הערכים החברתיים אשר הם חלק ממעשה החידוש של הישוב. בזכותה של תכונה סוציולוגית זו של החינוך העברי מתגבשת התודעה החברתית האחידה של הדורות הצעירים. ואף כאן בולטת מידת אי-ההתמוגות של השכבה הראשונה ובמידה פחותה הרבה יותר של השכבה השלישית.

(ד) נישואים. אותו תהליך התמוגות חברתית של הדור הצעיר משתקף גם בעובדה שאין כמעט כל הגבלות עקרוניות הקובעות סייג לנישואים בין בני ארצות-מוצא שונות או בין ילדיהם. גם כאן קיימת הסתייגות ניכרת בשכבה הראשונה והסתייגות מה של השכבה השלישית, ביחוד בדור הראשון.

בכל התחומים האלה חלה נייטרליזציה של הרקע החברתי המיוחד לארצות-המוצא. נשאלת השאלה: מהו תכנון החיובי של תהליך זה של נייטרליזציה? נקודת המוצא שלו נעוצה, כמובן, באותו רצון חברתי מודע לבנין חברה יהודית עצמאית. וכיצד זו נבנית? מהם הערכים החיוניים במעוררים ליצירה החברתית המתגבשים במוסדות חברתיים? ערכים אלה מתרכזים בעיקר מסביב לשני צירים: ביסוסה המשקי של עצמאות החברה היהודית והנהגתה באורח צדק ובטחון סוציאלי. חלקה הגדול ביותר של החברה היהודית העירונית מתקיים, מבחינה משקית,

קנה-מידה זה ולשמו. הישוב התפתח והגיע לדרגת ארגון חברתי רב-ענפים המקיים מוט-דות רבים בהכרח הווייתו כחברה הנתונה בתנאי חיים מודרניים, ולא דוקא מתוך זיקה לאותו קנה-מידה דינאמי הנערץ בראשיתו החברתית. יש אשר יצמח אפילו ניגוד פנימי בין המוסדות החברתיים הקיימים ובין אותו קנה-מידה חברתי דינאמי. ניגוד זה יש לו שני פנים, הקרובים מאד זה לזה. הרבה מן המוסדות העיקריים של הישוב נוסדו בראשית שנות העשרים, או קודם לכן. בשעתו היה בהם מעשה חידוש מהפכני כמעט. הם היו מתאימים למצב החברתי של הישוב באותה תקופה. הם נתכוונו לשמש מרכז זים למעשה החידוש החברתי של הישוב. אך עצם החידוש המהפכני שבהם העלה את החזיון הידוע של „שמרנות מהפכנית“. כמה מן המוסדות הללו לא התפתחו כשיעור התפתחותו וגיי-דולו של הישוב. הם לא הסתגלו לצרכים החד-שיים. דוגמה בולטת היו המוסדות הפוליטיים המרכזיים של הישוב, וכן מערכת החינוך מבחינת תכנה ועוד. מקומם המרכזי בתוך הישוב המתרחב נצטמצם במידה ניכרת. דוקא משום אותה „שמרנות מהפכנית“ אי לזאת נצטמצם במידת-מה המתח הדינאמי היום-יומי בחיי הישוב. דינאמיות זו, המכוונת אל העתיד ואל אותו מעשה חידוש חברתי, זיקתה למציאות היום-יומית נתמעטה וממילא גדל בה היסוד הפראזיאולוגי, המרוחק מאותה מציאות. מתחילת שנות השלושים גברה עלית ה„פליטים“. לגבי עליה מסוג זה המציאות הקיימת היא מעין מטרה סופית שיש להסתגל אליה ולשמור עליה. בני-תיים נתפתחו בארץ מוסדות רבים שמתפקידם לטפח מציאות זו, בתורת יש חברתי העומד ברשות עצמו. דוגמה בולטת למוסדות כאלה הם חלק גדול מן המוסדות והעסקים הכלכליים וכן המוסדות של השלטון המקומי לסוגיו. אין, כמובן, ניגוד עקרוני בין המציאות החברתית של הישוב ובין אותו קנה-מידה דינאמי. אלא שקנה-מידה זה דורש בהכרח אי-הסתגרות בתוך המציאות החברתית והתרבותית הנתונה, בעד שחלק ניכר מפעולתם הטבעית של אותם מוסדות מכונן לכך. בדרך זו עלול המתח הדי-נאמי להיות מורחק מהמציאות החברתית היום-יומית ולהדחק יותר ויותר לתחום של צפיה לעתיד המנותקת מן ההווה. הרי שלענינו מעין ניגוד דיאלקטי המתפתח בין אותה נקודת-מוצא דינאמית ובין התבססות המציאות החברתית של הישוב. מתקמת איפוא האפשרות

הפעילות שיש בה צד של חלוציות ואת הבט-חון הסוציאלי המלא של העובד. בסולם זה נראית מדרגת הפועל כמדרגה חיונית וגבוהה למדי בסולם הערכים. עובדה זו מסתברת מתוך הדגשת רעיון השירות מבאן, ומתוך פיתוח אפשרויות תרבותיות וחברתיות שאינן תלויות במידה ניכרת במצבו הכלכלי והמקצועי של הפועל. הסולם השלישי מבוסס על ערכים כס-פיים וכלכליים בעיקר. לעיניו ההתקדמות הכל-כלית והמקצועית, והשאפה לעצמאות כלכלית מסוימת במסחר, בפקידות ובמקצועות חפשיים. שלושה סולמי הערכה אלה קיימים זה בצד זה בחיק החיים החברתיים של הישוב, ופועלים בראש ובראשונה בתכונה החברתית של בוגרי בתי הספר. פעילותם מנוגדת והם מוריים על כוונת התפתחות אפשריים שונים וסותרים של הישוב. אך קיימות גם נקודות-פגישה ביניהם — ביחוד בכמה מן המקצועות החפשיים, כגון הוראה. אכן כמה התעסקויות חברתיות הן המוד-רות, לכאורה, על ידי סולם הערכים השלישי, מקיימות למעשה זיקה קרובה לרעיון ה„שירות“. יש לראות אולי את המקצועות האלה (ההוראה, וכן כמה מקצועות חפשיים) כשטחי-הספר בין סולמות ההערכה השונים, שבידם להשפיע במידה לא מעטה על כיוון ההתפתחות של הישוב. דבר זה יובן אם נזכור שבתוך המוסדות הנשענים על שני סולמות-הערכים הראשונים מתפתחת נטיה הכרחית למקצועות גבולין אלה, שלושה סולמי הערכה אלה פועלים יחד בעי-צוב דמותו של הישוב, אף אם כוונתם מנוגדים (לפחות של השניים הראשונים לגבי השלישי) ומידת תקפם שונה. במרוצת התפתחותו של הישוב ראינו בעלית כוחו של סולם הערכים השני כלפי הראשון. בחקופה האחרונה, עם התבססותו הכלכלית של הישוב, ראינו בהתגברותו היחסית של סולם ההערכה השלישי, אם גם מעמד הבכור-רה החברתי נתון לשני הסולמות הראשונים ולכמה תופעות גבולין שנרמזו עליהן.

ההתגברות היחסית של התהליכים החבר-תיים הקשורים בסולם הערכים השלישי מסתברת מתוך התפתחות הישוב לדרגת מציאות חברתית העומדת במידה גוברת ברשות עצמה. בתחילת דברינו אמרנו שאין להבין את המציאות החבר-תית של הישוב כעומדת ברשות עצמה, אלא מתוך המתח הדינאמי, המופנה כלפי העתיד. הנערץ בנקודת-המוצא של התהוותו החברתית, אך אין פירוש הדבר שכל הנתונים הממשיים של חיי החברה מתפתחים ומתקיימים לאורו של

לאותם מערכי המסורת היהודית הדתית המת-גלמים בהווי ובהליכות יום המנוחה, בשבתות ומועדים. גם אם שומרים ימים אלה כימי מנוחה בדרך כלל, ספק אם יש בה במנוחה זו משהו מעבר לעצמה. השמירה המסורתית מצומצמת בחוגים צרים למדי, אך אינה עוברת את תחום ההדגשה של צורות חיצוניות, נטולות התחושה וההכרה המסורתית. הווי חלקי זה אין בו כוח עיצוב כלפי הכלל כולו. גם תכניות הלימודים בבתי הספר מעידות על מצב זה. הלימודים הנוגעים לעם ישראל, תולדותיו ותרבותו, תופסים מקום רב בתכנית הלימודים, אך ספק אם בעלי תכניות אלה הבהירו לעצמם את היחס כלפי מלוא ההיסטוריה והמסורת היהודית, ואם תכניות אלה מבוססות על בחירה מודעת של שכבות מסוימות במסורת. צורות ההווי של החברה העירונית ושל חלק הגון מן החברה הכפרית אינן נבדלות בהרבה מצורות ההווי של ערים בינוניות מודרניות אחרות, ביחוד ערי מהגרים. ה"ביקוש" התרבותי אולי עומד על רמה גבוהה למדי, אך אין רמה זו כשהיא לעצמה מביאה לידי יצירה תרבותית מקורית. הייבנה יצירה היונקת מתוך ההווי החברתי ומסורת דורות. חלק גדול מיצירה זו — במידה שהיא יצירה מקורית יהודית — יונק עדיין מהקשר להווי הגלותי שנשלל; חלק אחד מיצירה זו — כגון היצירה במוסיקה ובתיאטרון — מגיע לרמתו הגבוהה ביותר דוקא בנושאים אשר הקשר ביניהם ובין ההווי העצמי של הישוב אינו מהודק כלל. הישוב חסר עדיין קביעות של הווייה ודפוסי חיים מושרשים אשר ישמשו רקע ומקור ליצירה תרבותית עמוקה. מציאות החלל הריק אינה מיוחדת לישוב היהודי בארץ. זהו מצב סוציולוגי המצוי בכל ארץ התישבות והגירה חדשה. הרי ההתפתחות הרחוקה אינה ניתנת לתכנון מקיף ומלא. ועיצובו של הווי הוא תהליך ממושך הדורש גם משך זמן ארוך וגם קביעות של מסגרת חיים. הישוב היהודי חסר קביעות זו דוקא משום שרובו מרוכז בערים מודרניות המבוססות על חלוקת עבודה מפורטת, על מרחקי-מחיה ניכרים ותנועותיות חברתית רבה. היחסים החברתיים הם במידה מרובה יחסים חיצוניים, ארגוניים, ואין בהם מן הקביעות שבמגע אישי רצוף. האינטנסיביות של היחסים הארגוניים והמוסדיים מחפה במידה גדולה על תחושת החלל הריק. אין תימה איפוא אם הסיי-מנים הראשונים להתרקמותה של דמות חיים נראים דוקא במסגרת חברתית המבוססת על

של ניגוד פנימי, ופיתוח תהליכים חברתיים מגוונים. מתוך עצם היצירה החברתית החדשה, אפשרות זו עומדת בקשר חזק, גם אם אינו מבורר עדיין כל צרכו, עם התגברות כוח-ההדחה החברתי של סולם הערכים השלישי.

ניגודים אלה שהתפתחו בחיק הישוב בתקופה שלפני המדינה, חשיבותם תגבר ותלך. העובדה, שמרבית העליה חסרה אותה נקודת-מוצא חברתית המשותפת לחלק גדול מן הישוב, עלולה להביא לידי מתיחות בלתי רצויה, ואף מסוכנת, באם לא תהיה הדרכה מכוונת ותכניתית לעליה זו.

ג

ותכנה של החברה הנכנית? כוונתנו לא לתוכן אידיאולוגי המוגדר בכמה מושגים מופשטים, אלא לדברים המייחדים את הקיבוץ החברתי מבחינת מהן דמות תרבותית מוחשית לחיי יום-יום. הוכרנו את תהליך הנייטרליזציה הגוברת של המוצא החברתי של העולים, נייטרליזציה זו לאורם של ערכים מסוימים, אך ערכים הנוגעים בעיקר לארגונו האינסטיטוציוני של הישוב ולכיוון הכולל של תודעתו החברתית אינם מכריעים במתן דמות תרבותית לחייו. שאלה זו קשורה במידה ניכרת ביחסו של הישוב כלפי המסורת היהודית. וכאן נתקלים אנו שוב באותה עובדה פרדוכסלית אשר הורינו עליה קודם. הישוב בארץ נבנה מתוך שלילה חזקה של המסורת היהודית, ביחוד בהתגלמותה הגלויה. בשאיפתו לעצמאות ובתודעתו החברתית הערה יצר הישוב זרמים ומורי דרך אשר ירשו את מקומה של המסורת מבחינת השקפת-עולם המכוונת את בנין עיקרי היחסים החברתיים. אך דוקא בעיצוב התרבותי של חיי יום-יום לא יצר הישוב יצירה אשר תבוא במקומה של המסורת. המסגרת האינסטיטוציונית והארגונית נוסדה והתבססה, אך מעשה המהפכה והעקירה היה עמוק מדי, שיהיה מקום לצמיחת דמות חיים אחידה, היונקת לא רק מתוך רצון חברתי מודע, אלא מתרקמת גם מתוך דרכי חיים ומתוך הווייה שבמסורת. מבחינה זו קיים בישוב, במיור חד בחברה העירונית, חלל ריק. ההווי היוסיומי של הישוב, דוקא באותה שכבה שהיא אינן טנסיבית ביותר מבחינת היצירה החברתית, מחוסר-דמות הוא במידה מובהקת. לתהליך הנייטרליזציה יש כאן משמעות שלילית יותר. ביטול חשיבותם של דרכי החיים הישנים מניח אחריו שברי הווי שאינם מצטרפים לתמונה כוללת. מסייע לכך היחס הבלתי מוגדר אף

ביחד לגבי בעית ההווי והתוכן התרבותי של מעשה החידוש. החרפת הבעיה הזאת בתוך ההת' ישובת העובדת נעוצה באפיים של ישובי העובר דים המכוונים ליצירת מסגרות חברתיות של קבע. הבנויות יותר על מגע אישי מאשר על הסדר ארגוני בלתי־אישי. בתוך מסגרות מעין אלו, האינטנסביות של יחסים ארגוניים אין בכוחה להפנת על החלל הריק של ההווי, מכל מקום לא לאורך־ימים. המצב מחמיר עם התכני רותו של הדור השני בהתישבות העובדת. לגבי דיודו שוב אין ההתישבות בבחינת מעשה יצירה עצמי אלא מציאות חברתית שבה היה גידולו. ערכי־סוד, כגון עבודת־האדמה וההסדר החברתי הצודק, שהיו לדור הראשון משאת־נפש וערכים אידיאליים, אינם לגבי הדור הצעיר אלא מצי־אות חברתית טבעית. לגבי הדור השני שוב אין בהם אותה מתיחות דרמטית ורבת משמעות, כמו שהיו לגבי הדור הראשון. במרוצת הימים אין זו אלא מסגרת חברתית אפילו לגבי הדור הראשון. ודבר זה אף הוא מחריף את בעית תכנה של המסגרת הזאת. אם אין היא מחריפה עלול הדבר להביא לידי אדישות וקפאון חברתי העשויים לערער את כל מעמדם החברתי הותיק של כפרים אלו בתוך הישוב. קשה לומר, איו משתי המגמות תגבר בתוך ההתישבות העובדת. במידה שניתן לנו לראות, מורגשת החרפתה של בעית ההווי. המסגרת החברתית המתגבשת במי־דתמה למסורת חיים מורה על נצנים של הווי. אין כאן אלא נצנים ראשונים, אך הם בולטים ביותר לנוכח החלל הריק בחברה העירונית היהודית. שירי־עם, מחולות־עם, נסיונות שונים לשוות לחגים צורה ותוכן מחדשים, ההת' קשרות האינטימית עם טבע הארץ, אפילו מעין יחס חדש ללימוד ההשכלה — בכל אלה אפשר לראות נצנים ראשונים של הווי חדש, אך לא יותר מאשר נצנים.

כתחום החברתי, אנו עומדים גם בתחום התרבותי לפני בעיות ותמורות. עיצובה של תרבות יהודית חילונית, שאינה עם זה העתק של תרבויות עירוניות שונות, ייתקל בקשיים מרובים, בשעה שהמוני עולים ייכנסו למעגל חיינו, עולים אשר על נפשם לא עברה אותה מהפכה יהודית פנימית אשר בדמותה עוצבו חיינו התרבותיים עד כאן. התשובה על משמעותה היהודית של תרבותנו החדשה עוד לא ניתנה, וקיבוץ הגלויות הממשי שלפנינו עוד יקשה את מתן התשובה.

קביעות שבמסגרת חיים, והממעטות, לפי הערך. ביחסים ארגוניים וחינוניים. כוונתנו לכפר העבר רי, וביחוד לישובי העובדים.

מעשה החידוש החברתי שהוא נקודת־המוצא העיקרית למבנה החברתי של הישוב הגיע לשיאו בכפרי ההתישבות העובדת. היצירה הכפרית מושחתת על שני רעיונות היסוד של היצירה החברתית בישוב: רעיון ה"שירות" הלאומי והצדק הסוציאלי. הכפר העברי השיר תופי גולד מתוך החתירה למלוא הגשמתם של שני רעיונות אלה, כשהם כרוכים זה בזה. רעיר נות הצדק החברתי בהתגשמותם הממשית במס־גרת החברתית של הכפר השיתופי, הם הם, לתפיסתם של יוצרי הכפר הזה, התוכן האמיתי של חידוש העצמאות החברתית היהודית. רעיון ה"שירות הלאומי" לא נתפס כאן כפעולה חיי־צונית כלשהי, אלא כחלק פנימי, יסודי, באותו בנין חברתי. צירוף זה של שני הרעיונות הוא אשר שימש הכוח הדוחף של ההתישבות העובדת בארץ. בצירוף זה, שאינו מציג את ענין השירות כפעולה חד־פעמית, ואם גם ממושכת, אלא מעלה את עצם החיים במסגרת חברתית צודקת לדרגת שירות מתמיד, יש לראות את מקור החיוניות ואריכות־הימים של הצורות החברתיות בהתישבות העובדת. מתוך כך מסתבר גם מעמדה החברתי המיוחד במינו של ההתישבות היהודית בתוך מערכת היחסים החברתיים של הישוב. מבחינה מסוימת חרי כל ישובי ההתישבות העובדת הן בבחינת "ברייתות" אוטופיות, כגון אלו שנתקיימו או קיימות בארצות אחרות. ברי־תות אלה נוצרו מתוך ניגוד גמור לסביבתם והסתגרותם הגמורה הביאה לעתים קרובות לידי הדחת היחסים החברתיים עד כדי התפוצצות. ישובי ההתישבות העובדת אף הם נוצרו במידה מרובה מתוך שלילה המציאות החברתית בגולה. אך שלילה זו הביאה לידי מעשה יצירה חיובי, שהיה לו, בדרך כלל, יחס חיובי כלפי כל מעשה החידוש של הישוב. ההתישבות העובדת ראתה את עצמה כחלק חיוני של מעשה חידוש זה, ואף כהגשמתו המלאה ביותר.

עובדה זו היתה ליסוד יחסים חיוביים, אשר הפכו את ההתישבות העובדת לאחד השלבים העליונים בסולם הערכים החברתי של הישוב. הרבה מן הבעיות החברתיות והתרבותיות של הישוב, הנובעות מן ההתחדשות בארץ, משות־פות הן לישוב ולהתישבות העובדת. ולא עוד אלא שבאות הן לפרקים לידי ביטוי חריף וממצה יותר דוקא בחיג התישבות זו. הדברים יפים